

MAXMUR IJODINING O'RGANILISH TADRIJI**Avezova Anajon Ko'paysin qizi**

Toshkent tibbiyot akademiyasi o'qituvchisi

anajonavezova9309@mail.ru**Temirov Jamoliddin Elmirza o'g'li**

Toshkent tibbiyot akademiyasi o'qituvchisi

jtemirov9319@gmail.com**ANNOTATSIYA**

XIX asr o'zbek she'riyati faqatgina son va sifat jihatdan yuksalibgina qolmay, o'nlab yangi ijodiy urinishlar, o'zgacha hajviy janrlarning hajviyot olamiga olib kirilishi, qator yangi she'riy, hajviy usullarning kashf etilishi bilan ham ahamiyatlidir. Ular o'zbek she'riyatining bundan keyingi kamolotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: *mumtoz adabiyot, tazkira, devon, yumor, hajviyot, adabiy muhit, ijtimoiy voqelik*

ABSTRACT

Uzbek poetry of the 19th century not only increased in terms of quantity and quality, but was also significant with dozens of new creative attempts, the introduction of special satirical genres into the world of satirical, and the discovery of a number of new poetic and satirical methods. They strongly influenced the further development of Uzbek poetry.

Keywords: *classic literature, tazkirah, devan, humor, comedy, literary atmosphere, social reality.*

KIRISH

Qo‘qonda yashab ijod qilgan Maxmur hayoti va ijodiga doir ma‘lumotlar unchalik ham ko‘p emas. Adabiyotshunoslar va adabiyot ixlosmandlariga uning ilk bora “Guliston” jurnalida bosilib chiqqan “Hapalak” she‘ri ma‘lum edi. Ushbu she‘rdan keyin Maxmur ijodi maktablarning adabiyot darsliklariga kiritilgan va oliy o‘quv yurtlari uchun tayyorlangan “O‘zbek adabiyoti tarixi xrestomatiyasi”¹ da hamda “O‘zbek poeziyasining antologiyasi” ham bosilib chiqqan.

Undagi ma‘lumotlarga ko‘ra: “Maxmur haqida juda oz ma‘lumotga egamiz. Fazliy “Majmuat-ush-shuaro”da Maxmurning Umarxon saroyida yashagan mashhur olim va shoir Akmalning o‘g‘li ekanini aytadi. Maxmurning hayoti haqida boshqa ma‘lumotlarga ega emasmiz”² – deb aytilgan. Yuqorida ta‘kidlangan Fazliy qalamiga mansub “Majmuat-ush-shuaro” tazkirada Maxmurning 500 ta g‘azali kiritilgani ma‘lum. XX asrning 50-yillarida Maxmurning ilk devoning topilishi o‘qituvchi Po‘latjon Qayumov va Asqarali Hamroaliyev (Charxiy)lar nomi bilan bog‘liq. Bu qo‘lyozma devon o‘z tarkibiga Maxmurning hajviy yumoristik she‘rlari, tarix va qasidalarini o‘z ichiga olganligi qayd etilgan.

Qo‘lyozmani ko‘chirgan kishining nomi, shuningdek shoirning ijod namunalarining yozilgan yili va qo‘lyozmaning qachon yozilganligi yoki ko‘chirilgan yili haqida ma‘lumotlar uchramaydi. Faqat bir she‘rning yozilgan yili hijriy 1229-yil (1813—1814) deb ko‘rsatilgan.

“Bu devonda shoirning 3417 misrani tashkil etgan 69 asari bo‘lib, ular muxammas, mustahzod, g‘azal, masnaviy, ruboiy, qit‘a va bahri madid shaklida yozilgan she‘rlardir.”³ Ushbu devon Maxmur butun ijodiy faoliyati davomida yaratilgan adabiy merosining satirik va yumoristik merosini o‘z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yuqorida ta‘kidlab o‘tilganidek, Maxmur hayotiga doir ma‘lumotlar kamligi sababidan biz uning hayotiga oid voqea-hodisalarni o‘rganishda Maxmurning

¹ Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси, т. II, б. 224, Тошкент.

² Ўзбек поэзиясининг антологияси, б. 189, Тошкент, 1948.

³ Азиз Қаюмов. “Махмур.” Ўзбекистон Фанлар академияси нашриёти. Тошкент-1958.

asarlariga, davr adabiy muhitiga, shuningdek, o'sha davrda yozilgan bayoz va to'plamlarga murojaat qilamiz.

XVIII asr I yarmida Qo'qonda adabiy muhit uchun yetarlicha harakatlar boshlangan. Jumladan, bu borada Mirzo Olim "Ansob us-salotin" asarida 1732-1733-yillarda Abdulkarimxon davri haqida shunday yozgan: "Abdulkarimxon... xizmatiga eshon, domullo, Olim Konibodomiy va domullo Vali Xojandiy va Mashrabi devonayi Namangoniy kelib suhbat tutar erdilar. Alarning suhbatidin ifoda va istifoda topib, necha umumiy diniy va kashf yaqinig'a olim va koshif bo'lib kamolot hosil qildi."¹

Qo'qonda adabiy muhitning eng gullagan davri Amiriy taxallusi bilan she'rlar bitgan shoh va shoir Amir Umarxon (1787-1822) nomi bilan bevosita bog'liq. Amir Umarxon siyosiy hayot bilan bir qatorda ilm-fan rivoji, adabiyot va san'atga ham katta e'tibor bergan. Xonlik hududidagi barcha iqtidorli ijodkorlarni saroyga jamlab, faol ijodiy jarayonni tashkil etgan. Ushbu adabiy jamoadagi ijodkorlar o'zlarini turli yo'nalishlarda namoyon eta olgan.

NATIJALAR

Tarixnavislik, tazkiranavislik, she'riyat, nasr, matbaa ishlari, adabiy hamkorlikning bebaho namunalari yaratilgan. Avazmuhammad Attorning "Tuhfat ut-tavorix", Hakimxon To'raning "Muntaxab ut-tavorix", Mushrifining "Shahnomayi Nusrat payom" Is'hoqxon To'raning "Tarixi Farg'ona", Mushrifing "Ansob us-salotin va tavorixi Xavoqin" kabi tarixiy asarlari, Fazliy Namangoniyning "Majmuayi shoiron" tazkirasi mazkur ijod qaynagan davrda yaratilgan, u haqdagi ma'lumotlarni o'zida jamlagan. Umarxon tashabbusi bilan dunyoga kelgan Fazliy tazkirasi tazkiranavislikda yangi yo'nalishni shakllantirgani bilan alohida ahamiyatga ega. Keyinchalik bu an'ana boshqa adabiy muhitlarga ham ko'chgan.

"Qo'qon adabiy muhitida xalq og'zaki ijodi namunalarini o'zlashtirishga, jamlashga, yozma adabiyot bilan uyg'unlashtirishga katta e'tibor berilgan. Bu harakatning noyob mahsuli sifatida Gulxaniyning «Zarbulmasal» asarini eslash kifoya.

¹ А.Қаюмов. Қўқон адабий муҳити. Тошкент-1961, 41-бет. Ансоб ус-салотин, 18-бет.

Uvaysiy, Nodira, Fazliy, Ado, Maxmur, Amiriy kabi ijodkorlarning asarlarida ham xalqona hikmatlardan, iboralardan unumli foydalanish ko‘zga yaqqol tashlanadi.”¹

MUHOKAMA

O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixida Qo‘qon adabiy muhitining o‘ziga xos zalvorli o‘rni borligi hech kimga sir emas. Qo‘qon adabiy muhitida tarbiya topgan va ijod qilgan Uvaysiy, Nodira, Gulxaniy, Maxmur, Fazliy kabi bir qancha ijodkorlarning ilmiy meroslarisiz bu jarayonning ko‘lamini so‘z bilan ifodalash qiyin.

Shoir va adiblarning ijodiy yutug‘ining rivojida “amir ul-mo‘minin” Amir Umarxonning beqiyos o‘rni va uning rahnamoligiga alohida e‘tibor bergan taniqli adabiyotshunos Abdurauf Fitrat “XVI asrdan so‘ngra o‘zbek adabiyotig‘a umumiy bir qarash”² nomli maqolasida Qo‘qon adabiy muhitidagi Farg‘ona adabiyotiga alohida e‘tibor qaratgan.

Fitrat Amir Umarxon boshchiligida va homiyligida yaratilgan Gulxaniyning “Zarbulmasal” asariga to‘xtalib, “bu davrda Farg‘ona saroy adabiyotlarining xalq adabiyotig‘a ayricha diqqat qilg‘anlari ham ko‘riladir”³, deya qayd etgan.

XULOSA

Mustaqillik yillarida esa Maxmur ijodini o‘rganishda Muhammadali Mahmudovning xizmatlarini alohida e‘tirof etish kerak. Olim Maxmur ijodini o‘rganishda bir qator izlanishlar olib borgan, ilmiy izlanishlari natijasida “Maxmur hajviyotining uslubiy xususiyatlari” nomli ilmiy unvon olish uchun yozilgan nomzodlik dissertatsiyasini hamda Maxmur satirasini keng yoritish maqsadida yozilgan “Qahqahaning qudrati” ilmiy risolasini tilga olib otish joizdir. Ushbu risolada kulgining ahamiyati jamiyatda ko‘p gapirilganiga qaramay, u haqida ba‘zi bir salbiy qarashlar mavjudligi sir emasligi, ushbu “qurol”ni ma‘lum maqsadni niyat qilib ishlatilsa, uning ta‘sir ko‘lami katta bo‘lishi Maxmur ijodi misolida izohlab berishga harakat qilingan.

¹ N.Jumaxo‘ja, I.Adizova. O‘zbek adabiyoti tarixi (XVI-XIX asr I yarmi). Toshkent-2020, 280-bet.

² А.Фитрат. Танланган асарлар, II жилд, Тошкент-2000.

³ А.Фитрат. Танланган асарлар, II жилд, Toshkent-2000, 59-бет.

Ushbu amalga oshirilgan tadqiqot va izlanishlar Maxmur ijodini o‘ragnishda salmoqli ishlar amalga oshirilganligini ko‘rsatadi. Lekin shu paytga qadar shoir she‘riyatining ijtimoiy voqelikni ochib berishdagi badiiy qiymati o‘rganilmagan jihatlardan biri ekanligi ma‘lum bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси, т. II, б. 224, Тошкент.
2. Ўзбек поэзиясининг антологияси, б. 189, Тошкент, 1948.
3. Азиз Қаюмов. “Махмур.” Ўзбекистон Фанлар академияси нашриёти. Тошкент-1958.
4. А.Қаюмов. Қўқон адабий муҳити. Тошкент-1961, 41-бет. Ансоб ус-салотин, 18-бет.
5. N.Jumaxo‘ja, I.Adizova. O‘zbek adabiyoti tarixi (XVI-XIX asr I yarmi). Toshkent-2020, 280-bet.
6. А.Фитрат. Танланган асарлар, II жилд, Тошкент-2000.